

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ
ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2008

Αρχαία Ελληνικά Κατεύθυνσης

Διδαγμένο κείμενο
Αριστοτέλη Ηθικά Νικομάχεια

(Ενότητα 2)

«Ἐτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κομιζόμεθα, ὑστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδιδομεν (ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἔχρησάμεθα, οὐ χρῆσάμενοι ἔσχομεν)· τὰς δὲ ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν.»

(Ενότητα 7)

«Ἐν παντί δὴ συνεχεῖ καὶ διαιρετῶ ἔστι λαβεῖν τὸ μὲν πλεῖον τὸ δ' ἕλαττον τὸ δ' ἴσον, καὶ ταῦτα ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἢ πρὸς ἡμᾶς. Λέγω δὲ τοῦ μὲν πράγματος μέσον τὸ ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων, ὅπερ ἔστιν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πᾶσιν, πρὸς ἡμᾶς δὲ ὁ μῆτε πλεονάζει μῆτε ἐλλείπει· τοῦτο δ' οὐχ ἐν, οὐδὲ ταυτὸν πᾶσιν. [...] Οὕτω δὴ πᾶς ἐπιστήμων τὴν ὑπερβολὴν μὲν καὶ τὴν ἐλλείψιν φεύγει, τὸ δὲ μέσον ζητεῖ καὶ τοῦθ' αἰρεῖται, μέσον δὲ οὐ τὸ τοῦ πράγματος ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς.»

(Ενότητα 10)

«[...] Ἐστὶν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ, ἐν μεσότητι οὕσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὠρισμένη λόγῳ καὶ ᾧ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν. Μεσότης δὲ δύο κακῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ κατ' ἐλλείψιν· καὶ ἐτι τῶ μὲν ἐλλείπειν τὰς δ' ὑπερβάλλειν τοῦ δέοντος ἐν τε τοῖς πάθεσι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι, τὴν δ' ἀρετὴν τὸ μέσον καὶ εὐρίσκειν καὶ αἰρεῖσθαι.»

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

A. Τα αποσπάσματα από τις ενότητες 7 και 10 να μεταφραστούν ολόκληρα.

B. Να γράψετε στο τετράδιό σας τις απαντήσεις των παρακάτω ερωτήσεων:

B1. Ποιο είναι το επιχείρημα του Αριστοτέλη στη δεύτερη ενότητα με το οποίο αποδεικνύει ότι οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως; Σε ποια παραδείγματα στηρίζεται προκειμένου να οδηγηθεί σε αυτό το συμπέρασμα; (Ενότητα 2)

B2. α) Ποια κριτήρια χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης για να προσδιορίσει τα είδη της μεσότητας και ποιο είδος έχει άμεση σχέση με την ηθική αρετή;

β) Ο Αριστοτέλης υποστήριξε στις ενότητες 1,2 και 3 ὅτι «οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται»: Ποια στοιχεία της ενότητας αυτής συνηγορούν προς αυτή την άποψη; (Ενότητα 7)

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. 7. Σε καθετί λοιπόν που παρουσιάζει συνοχή και μπορεί να διαιρεθεί μπορούμε να πάρουμε ένα κομμάτι μεγαλύτερο (από το άλλο), ένα κομμάτι μικρότερο ή ένα κομμάτι ίσο (με το άλλο), και όλα αυτά είτε σε σχέση με το ίδιο το πράγμα είτε σε σχέση με εμάς... Και λέω «μέσον σε σχέση με το πράγμα» αυτό που απέχει εξίσου από καθένα από τα δύο άκρα, που είναι ένα και το ίδιο για όλους· και λέω «μέσον σε σχέση προς εμάς» αυτό που ούτε είναι παρά πολύ ούτε είναι πολύ λίγο· και αυτό δεν είναι ούτε ένα ούτε το ίδιο για

όλους. [...] Ἐτσι λοιπόν κάθε ειδικός αποφεύγει την υπερβολή και την έλλειψη και ψάχνει να βρει το μέσον και αυτό προτίμα (τελικά), και το μέσον όχι το σε σχέση με το πράγμα, αλλά το σε σχέση προς εμάς.

10. Η αρετή, λοιπόν, είναι μία έξη που επιλέγεται ελεύθερα (από το άτομο) και βρίσκεται στο μέσον το σε σχέση με εμάς, το οποίο καθορίζεται από τη λογική και συγκεκριμένα (με τη λογική) που καθορίζει ο φρόνιμος άνθρωπος. Και είναι μεσότητα μεταξύ δύο κακιών, που η μία βρίσκεται από την πλευρά της υπερβολής και η άλλη από την πλευρά της έλλειψης. Και ακόμη με το νόημα ότι ορισμένες κακίες παρουσιάζονται ελλείψεις και άλλες πάλι υπερβολικές σε σχέση με αυτό που πρέπει, και στα πάθη και στις πράξεις, ενώ η αρετή και βρίσκει και επιλέγει το μέσον.

B. B1. Προκειμένου να αναφέρει το καινούργιο του αποδεικτικό επιχείρημα ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί παραδείγματα από τον ίδιο τον άνθρωπο και συγκεκριμένα τις φυσιολογικές λειτουργίες του (αισθήσεις) καθώς και τις δραστηριότητές του (τέχνες). Αντιδιαστέλλει λοιπόν, τα γνωρίσματα που έχει ο κάθε άνθρωπος από τη φύση (όπως είναι οι αισθήσεις) από τις αρετές. Για τα φυσικά γνωρίσματα αναφέρει ότι ο άνθρωπος πρώτα έχει τη δυνατότητα να ενεργήσει (δυνάμει) και έπειτα έρχεται η πραγμάτωση αυτής της δυνατότητας (ἐνεργεία) χωρίς να χρειάζεται ο εθισμός με την επανάληψη.

Όταν όμως πρόκειται για τις αρετές όλα συμβαίνουν με τον ακριβώς αντίθετο τρόπο. Πρώτα δηλαδή τις εφαρμόζουμε στην πράξη και μετά τις αποκτούμε. Στην περίπτωση αυτή προηγείται η ενέργεια δηλαδή η επαναλαμβανόμενη άσκηση σε μία αρετή και μετά ακολουθεί η κατάκτησή της (δύναμις). Το επιχείρημα αυτό του Αριστοτέλη στηρίζεται ακριβώς πάνω στην αντίθεση των φυσικών γνωρισμάτων του ανθρώπου και των ηθικών αρετών. Αυτό μας το εξηγεί μέσω του παραδείγματος με την τέχνη του οικοδόμου και του κιθαριστή. Όπως λοιπόν, γινόμεσθε οικοδόμοι ασκώντας χτίζοντας σπίτια και κιθαρίστες παίζοντας κιθάρα έτσι γινόμεσθε δίκαιοι κάνοντας δίκαιες πράξεις, σώφρονες κάνοντας σώφρονες πράξεις και ανδρείοι κάνοντας ανδρείες πράξεις.

Για όσα λοιπόν, έχουμε μέσα μας από τη φύση προηγείται η δυνατότητα να ενεργήσουν και έπειτα ακολουθεί η ενέργεια δηλαδή η πραγμάτωση αυτής της δυνατότητας. Στις ηθικές αρετές όμως συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο· πρώτα τις εφαρμόζουμε (προηγείται δηλ. η ενέργεια, η άσκηση, οι εμπειρίες) και μετά τις αποκτούμε. Αφού λοιπόν με την ηθική αρετή δε συμβαίνει αυτό που συμβαίνει με αυτά που έχουμε μέσα μας εκ φύσεως είναι φανερό ότι οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως.

B2. α) Για τον Αριστοτέλη «σε καθετί που παρουσιάζει συνοχή και μπορεί να διαιρεθεί μπορούμε να πάρουμε ένα κομμάτι μεγαλύτερο από το άλλο, ένα κομμάτι μικρότερο ή ένα κομμάτι ίσο με το άλλο». Αν δούμε αυτό που λέει ο φιλόσοφος αναφορικά για παράδειγμα με μία ευθεία, που είναι ένα μέγεθος διαιρετό επ' άπειρον, μπορούμε όντως να πάρουμε: α) ένα κομμάτι μεγαλύτερο (πλεῖον), β) ένα κομ-

μάτι μικρότερο (ἐλαττον) ή γ) ένα κομμάτι ίσο με το άλλο (ἴσον).

Το σημείο που θα χωρίζει τα δύο κομμάτια μπορούμε να θεωρήσουμε ότι είναι το αντικειμενικό μέσο (το σε σχέση προς τα πράγματα) αφού απέχει εξίσου από τα δύο άκρα, το μέσο δηλαδή το «κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα». Σε σχέση προς εμάς όμως το σημείο αυτό είναι ένα από τα ενδεχόμενα μέσα. Αυτό συμβαίνει γιατί ο αριθμός των υποκειμενικών μέσων (των μέσων δηλαδή «πρὸς ἡμᾶς») μπορεί να θεωρηθεί ακόμη και άπειρος αφού σχετίζεται με τον αριθμό των ατόμων και το κάθε άτομο έχει το δικό του «μέσον». Η διαίρεση αυτή λοιπόν, μπορεί να γίνει ή «κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα», δηλαδή με αντικειμενικά κριτήρια, ή «πρὸς ἡμᾶς», δηλαδή με υποκειμενικά κριτήρια. α) Το μέσο, η μεσότητα «κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα» (αντικειμενική): είναι αυτό που απέχει ἴση απόσταση από τα δύο άκρα της ευθείας, είναι το μέσο «κατὰ τὴν αριθμητικὴ ἀναλογία», είναι το αντικειμενικό μέσο, που είναι ένα και το αυτό για όλους, β) Το μέσο «πρὸς ἡμᾶς», σε σχέση με μας, το υποκειμενικό μέσο: είναι εκείνο που δεν είναι ούτε υπερβολικό ούτε λειψό, ούτε πλεονάζει ούτε είναι λιγοστό για μένα. Αυτό δεν είναι ούτε ένα ούτε το ίδιο για όλους.

Ἐτσι, το μέσο «πρὸς ἡμᾶς» είναι διαφορετικό από το μέσο «κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα» και γίνεται με μια άλλη λογική, όχι της αριθμητικής αναλογίας, αλλά με κριτήριο και μέτρο εμάς τους ίδιους, τη φύση μας. Όταν το άτομο βρει το μέσο με τη δική του λογική, τότε επιλέγει το υποκειμενικό μέσο, κάνει «προαίρεσιν». Επομένως, για τον Αριστοτέλη «η ηθική αρετή είναι προσωπική υπόθεση του καθενός», αφού δέχτηκε ότι υπάρχει η υποκειμενική, η ξεχωριστή για κάθε άτομο μεσότητα. Ο καθένας λοιπόν «αναζητᾷ για τον εαυτό του το δικό του μέσον και ορίζει ο ίδιος στον εαυτό του τον τρόπο με τον οποίο θα το πετύχει». Από αυτά που μόλις αναφέραμε καταλαβαίνουμε ότι η μεσότητα που έχει σχέση με την ηθική αρετή είναι η υποκειμενική μεσότητα.

β) Στο τέλος της έβδομης ενότητας αναφέρεται από τον Αριστοτέλη ότι κάθε άνθρωπος αναζητᾷ για τον εαυτό του το δικό του μέσον και ορίζει ο ίδιος τον τρόπο με τον οποίο θα το πετύχει. Εκτός από αυτό για την απόκτηση ενός σταθερού και μόνιμου τρόπου συμπεριφοράς χρειάζεται από τον άνθρωπο η επιλογή ή αλλιώς προαίρεση μεταξύ του καλού και του κακού. Αφού λοιπόν τη μεσότητα αυτή που για τον Αριστοτέλη είναι η αρετή τη επιλέγει ο άνθρωπος μόνος του με τη βοήθεια της λογικής του καταλαβαίνουμε ότι η ηθική αρετή δεν υπάρχει εκ φύσεως στον άνθρωπο γιατί αν συνέβαινε αυτό δε θα επιλεγόταν το μέσον από τον ίδιο τον άνθρωπο αλλά αυτό θα δινόταν κατευθείαν από τη φύση. Ἐτσι, το σημείο αυτό της έβδομης ενότητας συνηγορεί με την άποψη που εκφράστηκε στις πρώτες ενότητες από τον φιλόσοφο ότι δηλαδή «οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται».

ΤΑ ΘΕΜΑΤΑ ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΑΝ ΤΑ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΑ

Γ. ΧΑΣΙΑΚΗΣ
στον ΠΕΙΡΑΙΑ